

D. D.
DISSERTATIONEM ACADEMICAM,
DE
INFLUXU MORUM
IN
FELICITATEM
REIPUBLICÆ,

*Suffragio Amplissimi Senatus Philosophici In Reg. ad
Auram Athenæo,*

PRÆSIDE

Mag. HENR. GABRIELE
PORTHAN,

REG. ACAD. BIBLIOTHECARIO,

Publice examinandam sistit

ABRAHAM LANGELL,

Rossia-Fenno,

In AUDITORIO MAJORI die IX Martii

An. MDCCLXXVI,

Horis ante meridiem consuetis.

ABO Æ

Impressit JOHANNES CHRISTOPHORUS FRENCKELL.

SERENISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO
DOMINO
PAULO
PETROVICZ,
MAGNO DUCI
AC

PRINCIPI HEREDITARIO
OMNIUM RUSSIARUM,
HEREDI NORVEGIÆ, DUCI HOL-
SATIÆ SLESVICENSIS, STORMARIÆ
ET DITHMARSIAE, COMITI OL-
DENBURGENSI ATQUE DELMENHOR-
STENSI, RELIQUA,

PRINCIPI AC DOMINO SUO
CLEMENTISSIMO.

*PRINCEPS SERENISSIME,
DOMINE CLEMENTISSIME.*

*Quod exploratum TIBI, PRIN-
CEPS SERENISSIME, & com-
pertum sit, cives exculti ingenii, pro-
bos*

bos atque industrios, firmissima esse
civitatis publicæque salutis fulcra,
singulari literas tutela, mores existi-
matione, eorumque cultores gratia,
omnium erigente mentes, complecte-
ris. Indulgentissima hæc gratia, cun-
ctis ævi nostri mortalibus, sed quibus-
que inprimis fidelibus Russiæ civibus,
summo celebranda merito, mihi etjam
animum addidit, ut ad pedes SERE-
NITATIS TUÆ CÆSAREÆ pri-
mitias studiorum meorum Academi-
corum deponere auderem. Dignare
DOMINE CLEMENTISSIME,

sere-

*Serena qua soles fronte, & mitissima
indulgentia, hanc quamvis tenuissi-
mam respicere tesseram devotissimæ
pietatis, qua pectus ad urnam ca-
lebit.*

PRINCEPS SERENISSIME,
DOMINE CLEMENTISSIME,
SERENITATI TUÆ CÆSAREÆ

subiectissimus devotissimusque servus
ABRAHAM LANGELL.

PROOEMIUM.

Felicitatem rerumpublicarum maxime ex civium pendere moribus, veritas est, quamquam a plerisque agnita, a paucissimis tamen satis distincte & luculenter perspecta. In numerum enim referenda est veritatum, quibus, quod vulgo receptæ sunt, assentimur; sed quæ eam ipsam ob causam, quia absque prævio examine probantur, illam in animos nostros vim non exercent, quam solent veritates, in quarum indolem, causas & consequentias diligentius inquisivimus. Animus itaque est, certa primum & genuina notione tam morum quam felicitatis publicæ exposita & vindicata, mutuam eorundem vim expendere, & inde effectus, quos mores quoad reipublicæ cum externam potentiam tum internam felicitatem præstant, colligere. Argumenta nobis suppeditabit historia, quæ non conjecturis incertis, sed factis ipsis, quid existimandum sit, ostendit. In hac re, cuique bono civi tam utili tamque necessaria, pernoscentia, diligentissime versari juventutem decet discendi avidam; inprimis vero illos, quibus est consilium emendandis olim institutione atque exemplis suis, civium moribus operam impendere. Quod etiam movit me, ut speciminis Academici loco, publico examini subjicerem observationes, quas hoc de argumento colligere valui; hisce, meis conaminibus, ansam simul quærens ingenii vires excolendi acuendique; felicem me existimaturus, si vel consilium meum B. L. non displicuerit: in magnis enim voluisse sat est.

§. I.

Plures admittit significationes vocabulum *morum*.
 Sensu latissimo sumtum, certas significat consuetudines,
 quas in vita instituenda sequimur; quæque vel bonæ
 possunt esse, vel malæ. Nos jam de bonis loqui mori-
 bus, eorumque influxu in felicitatem publicam, consti-
 tuimus. Mores itaque nobis hoc loco significant illam
 vivendi rationem, quæ ad normam notitiæ, quam de
 virtute habemus integræ, amore ejus, est conformata.
 Virtus autem moralis constans est studium officia perfi-
 ciendi nostra, seu interna quædam animi vis, impellens
 nos ad bona exsequenda, mala vero fugienda; unde se-
 quitur, ut una tantum sit virtus, quæ respectu applica-
 tionis suæ objectorumque, circa quæ occupatur, in plu-
 res dividitur species, pluribusque nominibus ornatur.
 Natura quidem jam ingeniis nostris indidit quandam
 vim seu proclivitatem & quasi semen amandæ virtutis;
 sine habitu autem, qui dicitur, disciplina & consuetudi-
 ne, nunquam insignius se exserere valet; quia interna
 hæc vis multis modis debilitari, corrumpi nec non in
 nostram adhiberi potest perniciem. Omnis itaque ge-
 nuina virtus ingenium supponit excultum, opæ cujus ve-
 ram sufficientemque nobis acquirimus cognitionem of-
 ficiorum nostrorum; alias enim virtutem veram distin-
 guere non possumus ab ejus simulacris, seu ejusmodi
 actionibus, quæ ab hominibus, præjudiciis occæcatis,
 maximæ licet habitæ virtutes, re tamen diligentius pen-
 sitata, pessima sunt vicia. Virtutum simularum exem-
 pla tristissima, quæ ex ejusmodi fluxerunt præjudiciis, sup-
 peditat nobis historia. Ipsa sacrificia humana, pluribus
 in regionibus, pluribusque seculis, religionis quoddam
 veræque virtutis officium olim habita sunt. Apud Car-
 thaginienses, ut refert PLUTARCHUS, ea pietate mul-
 tum

tum se mereri existimabant matres, quibus tamen natura amorem prolis tenerrimum indidit, si liberos suos, sacrificii loco, in faucem ferreæ Saturni statuæ injicerent; illudque ea fecerunt constantia, ut nullas plane lacrimas, nullumque gemitum effunderent. Massagetæ, narrante HERODOTO, eo potissimum præjudicio occupati, quod mors, quæ communi naturæ cursu accidit, infelicissima sit, illud sibi officium injunctum esse, existimarunt, ut ætate invalidos parentes cognatosque occiderent, eorumque corpora conviviiis eum in finem institutis, consumerent. Idem nostris adhuc temporibus de Algoquineis, in Africa habitantibus, narratur, qui miserti parentum suorum languidum, & se in longinquis venationibus sequi non valentium, eos interficiunt. Multi Philosophorum, & inter eos inprimis Dn. MONTAGNE, qui causas horum in historia memoratorum factorum investigare negligentes, festinantibus oculis observarunt, ea quæ apud alias nationes & alio ævo maxima habita sunt vicia, post aliquod temporis intervallum apud alias gentes nomine virtutis venisse, inde ad falsam hanc faciendam conclusionem seducti sunt, quod notio virtutis arbitraria sit. Qui vero quasdam consuetudines quarundam nationum confundunt cum vera virtute, cujus natura est immutabilis, & de qua eandem omnibus seculis & in omnibus terris notionem homines cultiori præditi ingenio foverunt. Quod ni ita esset, bonitatem pravitatemque actionum humanarum, fors & incerta quædam animi libido definiret. Inter nam illam vim, qua homo proclivior ad bona quam mala redditur, virtutem appellavimus; unde sequitur, ut si homo quidam aut populus, unius alteriusve virtutis fama florebat, non ideo tamen statim virtuti deditus sit habendus, aut bonorum morum laude decorandus,

quamdiu majori ad actiones bonas quam malas patrandas animi inclinatione non feratur. Ita Tattari & Arabes hospitalitatis quidem florent laude; qui tamen turpe non ducunt, peregrinos vicinosque bonis spoliare: quam etiam ob causam inter gentes referuntur bonis moribus destitutas. Virtus respectu officiorum, quæ Creatori, nobismetipsis aliisque debemus, in pietatem, prudentiam atque virtutes sociales vulgo dispescitur. Ad nostrum sufficere judicamus propositum, si virtutes, quæ officia comprehendunt, quibus non solum ut cives, verum etiam ut membra privatarum in civitate familiarum, instructi esse debemus, nostræ subjiciamus considerationi. Circa hæc tamen omnia nobis est observandum, bonos mores non tantum vera sufficientique virtutis notione, (ut modo notavimus), sed etiam amore virtutis nisi oportere; quo ad illam exercendam movemur & impellimur. Si voluptatem inde capimus, cum officiis satisfacere nostris studemus, prono fuit alveo, ut virtuti bonisque moribus operam demus diligentem. Vehementissimam enim vim in animos hominum exercet sensus voluptatis & tædii; quorum cum ille placita virtutis, hic interdicta indicat, homo præscriptis ejus lubentissime pareat.

§: II.

Felicitatem hominum in fruitione summi maximeque constantis boni, quod in humanam cadere sortem possit, atque in remotione omnis mali, quod avertere naturæ nostræ conditio permittit, seu, ut breviter dicamus, in tranquillitate animi consistere, ex morum doctrina notum est. Inde etiam discimus, exercitium virtutis maximam nobis constantissimamque largiri voluptatem, & e contrario omnia mala a nobis avertere, vel sensum saltem eorum & vim obtundere. Persuassissimi quidem

dem sumus, hominem his in terris perfectam attingere non posse felicitatem; vitam tamen ejus felix aestimamus, qui plus secundæ quam adversæ fortunæ senserit, sive qui, ut Mathematicorum more rem exprimit Dn. MAUPERTUIS, summa malorum eventuum eorumque durationis, a bonorum summa subducta, residuo horum gaudet. Hæc omnia, quæ de homine in individuo diximus, in respublicas etiam earumque felicitatem applicari possunt. Cum nimirum naturam indolemque civitatis consideramus, & huic considerationi exempla ex historia subjungimus, difficile non est intellectu, in quo publica ejus consistat felicitas. Ipsa enim nobis ratio ostendit, felicitate frui rempublicam, cum securitate gaudet, tam externa, quam interna, communique incolæ fruuntur prosperitate; qui fines sunt, ad quos obtinendos homines in civitates coierunt. Quibus vero adminiculis publica hæc obtineri potest felicitas? Quibus contra destituti, fines illos institutarum civitatum a nobis jam allatos, perfecte atque tute consequi non possumus? Leges sapienter institutæ, multum quidem ad felicitatem publicam consequendam conferunt; solæ tamen haudquaquam sufficiunt. Evenit enim sæpe, ut optimas leges nulla subsequatur exsecutio, vel ut cives majorem propensionem ad vitam effrenatam degendam sceleraque patranda habeant, quam ut ad obedientiam legi præstandam cogi possint, adeoque potius, testante etiam experientia, aut aperte leges contemnant aut versute detorqueant, & sic executionem earum impediant (a). Sæpe eousque audaciæ procedunt cives, ut ipsas evertant leges fundamentales, & in Anarchicam incidant barbariem. Angli suo exemplo, ultimis annis imperii CAROLI I, satis ostendunt.

A 3

(a) *Quid Leges sine moribus Vanæ proficiunt? HORATIUS L. III, od. XXIV,*

stenderunt, quam parum valeant leges in republica, ubi civium mores adeo corrupti sunt, ut nulla alia re quam fanaticismo & licentiæ cupiditate moveantur & regantur (b). Solet etiam felicitas publica aestimari ex divitiis & civium multitudine. Quam quidem sententiam examini pleniori subijcere, instituti vetat ratio. Felicitatem vero civitatis solis divitiis comparandis adeo non attingi, ut hæ ipsæ impedimento illi fortassis sæpe sint futurae, ubi scilicet cives, vitiis dediti, iis ad perniciem atque ruinam civitatis abutuntur, observasse sufficiat. Quare etiam recte dixit illustris MONTESQUIEU: opulentiam civium non in divitiis, sed bonis sitam esse moribus (c). Eadem fere etiam est ratio numeri civium, de quo in genere existimamus, si in flore sit respublica, eum nunquam satis esse magnum; qui contra, ubi alimenta ad incolas sustentandos necessaria deficiunt, oneri illi est, ipseque una crudelissimarum evadit causarum decre-scentis multitudinis civium. Paucis: hujusmodi reipublicæ status optime assimilari potest familiæ, numerosæ quidem, sed inopia oppressæ. Præterea, multitudo civium potius consequens est quoddam felicitatis publicæ & bonorum civitatis morum, quam adminiculum hujus promovendæ præcipuum. Hinc etiam acutissimus Dn. HUME observat, cum omnia sunt æqualia, aliter non posse existimari, quam in civitate virtutibus atque felicitate maxime ornata, multitudinem civium etiam esse maximam (d). Neque putandum est, securitatem externam civitatum, multitudine civium satis semper muniri; quæ inprimis fortitudini eorum atque pietati in

(b) HUME *History of England*.

(c) MONTESQUIEU *Considérations sur les causes de la grandeur & de la décadence des Romains*. Ch. X.

(d) HUME *Miscellanies*.

in patriam innititur. Non tamen mens nostra eo trahenda est, quasi leges sapienter institutas, divitias & multitudinem civium, nihil admodum ad promovendam felicitatem publicam conferre, contendamus; monendum tantum esse du- ximus, eas solas non sufficere. Hæ omnes consideratio- nes sponte ad hoc nos deducunt axioma: optimum at- que tutissimum felicitatis publicæ promovendæ admini- culum in formandis civium moribus esse quærendum. Quanto majores hac in re facti sunt progressus, quo ma- jorem sibi cives in bonis moribus servandis compararunt promititudinem & habitum; eo majores etiam & firmi- ores reipublicæ sunt censendæ opes. Jure itaque Dn. I- SELIN in *Tentamine suo de legibus ferendis*, mores fir- missima vocat felicitatis reipublicæ fulcra (e).

(e) ISELINS Versuch über die Gesetzgebung.

§. II.

Sine dubio respublica, cujus incolæ officia sua tam generalia quam particularia perspecta habent, & amore virtutis præstant, majorem est consecuta felicitatem, quam ulla unquam alia, quam concipere possumus, obtinuit. Hac de re magis etiam convincimur, si in- ternam rerumpublicarum indolem attente consideremus. Hoc vero aptius fieri non potest, quam si rempubli- cam cum magna quadam familia comparamus; ubi pater Principis, liberi vero civium vices gerunt. Cum in eo præcipue versatur cura parentis, ut opes libero- rum suorum augeat, vitamque iis pareat commodam, cum omnia quidem iis præcipit, quæ vel facere vel fugere debeant, sed intra hos se limites continens, ne- que rationem eorum scientiis & artibus excolere bonis, neque voluntatem probis emendare & imbuere moribus, allaborat: necessaria hinc consequentia fluit, ut præ insci- tia

tia legnes evadant, & nec propriæ salutis cura valide tangantur, sed ferus animus affectibus quibuscunque turpibus & a ratione alienis pateat. Mores itaque eorum feritas, temeritas, pervicacia atque licentia erunt. Nulla eos communis utilitas unire valebit, sed odio, discordia atque invidia ad semet invicem vexandos persequendosque, exstimulabuntur. Effrenis eorum licentia, nec monitis nec minis poënisque amplius coerceri facile poterit; luxuria atque prodigalitas opes eorum consument; mollieties, voluptates & libidines corpora eorum enervabunt, & sic inopia morbisque fracti & debilitati, in maximam denique ruent miseriam & perniciem. Quin hæc sit vera, multarum infelicitum familiarum imago, in dubium nemo vocabit. Sed quis est, qui nesciat, plurimas etiam civitates idem subiisse fatum, & tristi suo exemplo veritatem, quam propugnamus, confirmasse? Universæ enim civitatis felicitas, quid est aliud, nisi civium singulorum in summam collecta? Sicut enim valetudo universi corporis, locum habere non potest, nisi singula ejus membra sint incolumia; ita neque publica civitatis salus sine singulorum civium felicitate concipi potest. Si itaque felicitas civis cujusque ex moribus ejus pendet, patet, nec civitatem haberi posse felicem, cujus cives non sint bene morati. Multum igitur errant, qui hominem malum, bonum tamen esse civem posse existimant; quasi ingenium ejus, ut civis spectati, separari posset ab ingenio hominis: cujusmodi contradictio admitti nequit, nisi statuatur, in uno homine binas diversas esse naturas. Ex falsa hacce sententia, ortum duxit *virtus* sic dicta *politica*, perniciosum illud commentum, quod in artem suam politicam quædam gentes invexerunt, & recentiores etiam quidam Politici scriptis suis commendare studuerunt. Præterquam quod ratio
ipfa,

ipsa, ut supra vidimus, hanc rejiciat sententiam, historia, etiam, quæ semper utilissimas nobis subministravit & adhuc subministrat veritates, satis ostendit, erroneas ejusmodi opiniones, quæ apud gentes quasdam leges ipsas infecerunt, aut saltem ut innoxie usu fuerunt receptæ, languorem interitumque rerumpublicarum semper comites habuisse. Lex, quam Ostris, narrante DIODORO SICULO, de furto tulit, exempli loco hic nobis esse potest. Sanxit enim, ut, qui huic sese dedere vellent arti, apud certos præfectos nomen darent, ad quos deinde omnia, quæ furto abstulissent, deferre obligati erant. Illis autem, qui opes suas furto amiserant, eas ab his præfectis reposcere licuit, quas ea conditione recuperabant, ut quartam partem pretii solverent. Finis, ob quem hæc sancita fuit lex, esse quidem videtur, ut leviori jactura res suas cives reciperent; sed adminiculum simul sine dubio fuit, omnibus Ægyptiis furti studium instillandi. Ita etiam Sparta nemo furri vel latrocinii, sed imprudentiæ suæ poenam dedit, si scilicet sub actu ipso deprehenderetur. Hinc menti juventutis ea instillabatur opinio, quasi scelera in se non essent inhonesta & vituperanda, modo callide committi & occultari possent, quin potius, hoc nomine, laudabilia & honestissima. Jam pueri docebantur occulte furta facere & facta pervicaciter negare; unde evenit, ut cupiditatem alienarum opum conciperent. Ipsi, qui præpositi educationi eorum erant, excitabant eos & consilia illis callide furandi subministrabant. Tandiu quidem hoc institutum adeo perniciosam vim in felicitatem Spartanæ reipublicæ non habuit, quamdiu intra angustos suos fines se continebat, nec auri & argenti usus incolis permetteretur, sed ferrea meneta magni ponderis & molis, exigui vero pretii, uterentur. Postquam autem, aucta reipublicæ potentia,

consilio Lyfandri aurum & argentum Spartam inferretur, & una major fortunarum atque opum inæqualitas inde enaceretur, mox etiam ea hujus instituti vis in animos Spartanorum fuit, ut se non solum impudenter muneribus corrumpi, modo clam fieri posset, paterentur, verum etiam turpe non ducerent sub variis prætextibus opes sociorum aliarumque civitatum rapere; quo sese in maximas molestias & perniciosissima bella præcipitabant. Si debita tantum attentione historiam belli Peloponnesiaci perlegamus, facile intelligemus, cupiditatem alienarum opum, atque impudentia Spartanorum latrocinia, præcipuam quandam fuisse causam incendii hujus toties denovo exardescentis. In majus robur assertionis nostræ factum AGESILAI adducemus, qui sine controversia inter Spartanorum Reges principem locum occupat. Is Regi Ægyptiorum Tacho, ingenti stipendio accepto, copias auxiliares adduxit; sed non diutius fide stetit, quam donec Nectanebis meliores ei offerret condiciones, quo facto, statim infelicem Regem deferens, ad rebellem hunc ejus nepotem transiit. Adeo cupiditas alienarum opum animos Principum etiam Spartanorum mutaverat. Nec silentio præterire possumus eorum sic dictam Cryptiam, ab ARISTOTELE, LYCURGO adscriptam, qua juventuti Spartanæ permittebatur, turpissimo modo servos suos infelices illos Helotas, insidiosè trucidare, quod vulgo tempore fiebat nocturno, seu quando eos solos agrum colèntes inveniebant; & tamen Helotæ incolas Spartæ sustentabant. Præterquam vero quod hi Helotæ, qui ut membra reipublicæ Spartanæ considerari debent, & incolarum maximam partem constituiebant, omnium historicorum consensu crudelissimæ servitutis jugo miserrime opprimerentur, (cujusmodi institutio cum humanitatis juribus & sine civitatum minime consentit), ad-

sive

ſveſiebat etiam, turpi hoc more, Spartana juvenus crudelitati & inhumanitati, quæ vitia nemo credo negabit pernicioſiſſimos effectus in ſalutem reipublicæ & internam inprimis ejus felicitatem habere. Noſtris adhuc temporibus honoratur in Regno Congo latrocinium, eoque laudabilius habetur, quo ſe fortiorem in eo patrando quis præbet. Quid hujusmodi mores in Græca civitate effecerint, oſtendit nobis THUCYDIDES, referens: ibi neque agros coli, neque plus ſibi quemque comparare ſtudere, quam quo quotidie opus ſit (f). Et quomodo poterant Helotas ad induſtriam excitare, quos tam barbare tractabant? Aut quomodo, agricultura, quæ libertatem ſecuritatemque opum conſervandarum poſtulat, ab inſeliciffimis ſervis, quibus ne vitam quidem ullo momento ſecuram degere conſeſſum fuit, ad florem perducī poruit? Idem de incolis Regni Congo narrat P. CAVANZI, paucos ſcilicet eorum laborare, omnes vero miſeros eſſe atque inopes (g). De hac veritate adhuc magis convincimur, ſi perpendimus, ab homine, quī officiū humanorum oblitus, voluptatem in vitiis patrandis quærit, non poſſe exſpectari, ut officia ſua civilia ſervet, felicitatiſque civium ſuorum promovendæ ſtudeat (gg). Exiſtimant quidem multi, gloriæ cupiditatem utilitatisque propriæ ſtudioſum hominem ad officia iſta politica præſtanda, exſtimulaturum. Sed quam vacillantia & periculofa ſunt hæc motiva! Honoris aviditatem &

B 2

rei

(f) THUCYDIDES Hiſt. Libr. I.

(g) P. CAVANZI Iter in Congo.

(gg) Pulehre præcipit Dn. FELICE not. ad. Dn. BURLAMAQUI Principes du Droit de la Nature & des Gens T. VI. Ch. VII. ſ. XV.
 "Ce n' eſt que par l' exercice des vertus domeſtiques qu' un Peuple ſe prepare à la pratique des vertus publiques; qui ne ſait eſtre ni mari, ni pere, ni voiſin, ni ami, ne ſaura pas eſtre citoyen; les mœurs domeſtiques decident à la fin des mœurs publiques."

rei propriæ studium magnos interdum produxisse viros atque patriæ defensores, inficias non imus; nonne autem adhuc sæpius scintillas excusserunt & flammam aluerunt seditionum & proditoris, manusque civium contra patriam armarunt? Nonne hæ ipsæ cupiditates ambitiosos Marios, sævum Syllam, terribilem Catilinam, verbo periculosisimos patriæ hostes excitarunt? Contra autem spectemus civem amore virtutis officia sua exhibentem, patriæque non ob alia præmia quam quæ virtus præbet, inservientem! Quavis ille data occasione, etiam cum nullis civilibus ad id præstandum obstringitur legibus, salutem patriæ sine strepitu promovet. Solet enim hominibus in periculo constitutis lubens præbere auxilium; quidni igitur multo potius patriæ subveniat suæ? Nul- lum refugit laborem, quem salus parentum, liberorum atque amicorum tuenda postulat; dubiusne itaque hære- bit, utrum, quantum vires permiserint, felicitatem ci- vium suorum promovere debeat, inter quos hæc etiam carissima videt pignora? Amore hominum ductus, be- neficia solet in alios conferre, nullo compensationis aut gratiæ referendæ spe illectus; num igitur officia quævis, etiam minima, patriæ præstita, in rationes expensæ re- laturus est? Num de injuria & ingratitude queretur, si merita sua debito non agnoscantur honore? Nequa- quam; civis enim probi ingenii, & qui bonis est imbu- tus moribus, ne ingratae quidem erga se patriæ officia denegat sua, sed si fieri potest, locum sibi inter maxi- mos patriæ tutores, Aristides, Themistocles, Cimones, Scipiones, vindicat. Atque hoc ipsum experimentum est, amoris in patriam virtutisque genuinæ, quod politicus quidam histrio præstare nequit. Hic enim patriæ non studet commodis & saluti, nisi quoties & quamdiu ea re gloriæ utilitatique suæ consuli putet.

§. IV.

Explicato itaque in genere nexu inter mores gentis atque felicitatem publicam; ostendenda nobis porro specialius venit singularis illa vis atque influxus, quem boni mores in salutem habent reipublicæ. Hanc salutem in securitate respectu civitatum externarum, ne impetus ab illis facile sit metuendus, atque in interna civium felicitate vitæque commoditate esse collocandam, supra jam §. II. docuimus. Ex forma autem administrationis sapienti, multitudine, concordia atque virtute civium, externa ejus pendet securitas; interna vero felicitas & commoditas vitæ, ex scientiarum artiumque provenit flore, nec non ex bonis sapienterque institutis legibus, quæ tamen proprie loquendo, non sunt nisi supplementa morum. Si hos allatos fines diligentius consideramus, patescit, eos e rebuspublicis, ubi virtus bonique mores magni ducuntur, non exulare: tria autem inprimis numerantur virtutum genera; vel *intellectuales*, quæ ingenium acuunt augentque, vel *morales*, quæ proprie vocantur virtutes, quibus voluntas emendatur nostra, & quæ affectuum vim moderantur, vel denique *mechanicæ*, quæ modum, quo vires humanæ ad artes colendas, vitamque commodam sibi reddendam optime adhiberi queant, ostendunt. Respublica vero ea bene constituta est, in qua potentia atque utilitas principis & totius civitatis ita sunt sociatæ, ut felicitatem publicam, utraque pars, seu finem omnium negotiorum intendat. Hujusmodi vero reipublicæ constitutio, fructus est intelligentiæ probe excultæ, longæque & maturæ deliberationis; adeoque desiderari non potest in civitate, ubi *intellectuales* virtutes vigent. Princeps, qui bona educatione intellectu exculto, rerum utilium sibi comparavit cognitio-

nem, atque animum emendavit suum, dubitare non potest, quin sua gloria felicitasque ex sola civium suorum pendeat salute; & cum nulla re homines efficacius stimulentur quam propriis commodis, sperandum profecto est, sapientem Principem adminicula, quibus publica felicitas promoveri possit, non solum perspecta habiturum, verum etiam pro re nata iis usurum. In ejusmodi igitur civitatibus, saepe ad gubernacula sedentes spectabuntur TRAIANUS aliquis, MARCUS AURELIUS aut TITUS, qui illum diem putet se perdidisse, quo nullum praestiterit beneficium. Ab altera vero parte nullae seditiones nullaue novarum rerum studia a probis virtutisque deditis sunt metuenda civibus; qui potius & officia norunt sua, & ea lubentissimi praestant. Obedientia erga Principem, fides bonos decens cives, amor & pietas in patriam, sunt & fuerunt notae constantes boni civis beneque morati. Forma reipublicae, quam ROMULUS Romae instituit, judicante illustri historico POLYBIO, una fuit perfectarum maxime, quam NUMA in multis partibus emendavit. Reverentia religionis, justitia, magnanimitas & amor in patriam, constituebant ingenium & characterem gentis Romanae, primis temporibus, cum adhuc reipublicae administratio & mores non essent corrupti. His temporibus exempla fortitudinis illustrissima in illa reperimus. Unum tangeamus factum Consulis Reguli laudatissimum; qui veniam nactus a Carthaginensibus, apud quos captivus detinebatur, Romam proficiscendi, ea conditione, ut nisi bellum componere posset, prout optabant, se rediturum sancte promitteret, civibus tamen suis persvasit, generosum patriae amorem spirans, ut bellum continuarent, & hoc modo se crudelissimae morti exposuit, qua deinde mulctatus fuit. Horatiorum fata, qui lubentes morti se

pro

pro patria obtulerunt, virtusque Fabii Maximi, qua Romam ab interitu liberavit, adeo sunt nota, ut ea nominasse sufficiat. In memoriam simul revocetur, quam singularem reverentiam atque metum etiam potentissimis civitatibus illis temporibus Romani incusserint. Legatus a Senatu Romanorum ad ANTIOCHUM *Epiphanem* missus, terrorem ei, exercitum victorem tum maxime ductanti, iniecit, & motu tantum baculi sui eum ab omnibus suis conaminibus abstinere, atque domum, honore laudeque orbatum reverti coegit (*b*). Tempore PYRRHI, hujus legato Cyneæ, Senatus Romanus, concilium plurium Regum videbatur. Tanta auctoritate præditam, nobis ubique proponit historia civitatem Romanam, primis illis temporibus, cum respublica adhuc bonis suffulciretur moribus atque piis probisque patriæ defensoribus (*i*). De multitudine civium, ut fructu quodam bonorum morum, jam §. II. locuti sumus. Adimus, quod sicut bonis moribus multitudo civium in republica augetur, ita etiam feris, incultis, corruptis atque mollibus, minuitur. Rarissime apud nationes barbaras atque agrestes, artes, mercatura ac navigatio florent; semper enim pravi mores cum inscitia & contemptu laboris diligentiaque sunt conjuncti; & sine hujusmodi necessariis artibus, nequaquam sustentari atque ali potest multitudo civium. Plures a matrimoniis ineundis deterrent molles pravique mores, & hæc iis ut onus quoddam tædiosum repræsentant, quo fit, ut multitudo civium insigniter decrescat. Ex historia

(*b*) LIVIUS Libr. XLV. C. XII.

(*i*) Descriptionem excellentem amoris in patriam, qui animos civium occupabat Romanorum, exhibet CICERO in libro suo *I de Officiis* his verbis: *cari sunt parentes, cari liberi, propinqui & familiares: sed omnes omnium caritates patria una complexa est.* C. XVII.

ria Romana nobis notum est, hanc solam ob causam; laudabilem illam legem Pappiam Poppæam, esse ab AUGUSTO rogatam. Referunt etiam TACITUS, SVETONIUS & JUVENALIS, hujusmodi pravos mores fuisse in causa, cur juvenus magis vita cælibe, quam ineundis matrimoniis, quæ suas secum ferunt molestias, fuerit delectata. Hinc etiam factum est, ut nunquam Roma fuerit tam denudata civibus, quam hoc tempore; quod exemplum, attentione dignissimum, luculentissime ostendit, corruptionem morum, numerum civium reipublicæ minuere, vires ejus & potentiam debilitare, nec non interitus ejus causam esse. Novimus itaque, tam barbaras, quam etiam molliæ laborantes atque vitiis obrutas nationes, semper esse miserrimas, maximeque contemptas. Perlustremus tantum debita cum attentione historiarum monumenta, & mox occurrent nobis exempla, quæ veritatem hanc theoreticam, a viris sapientibus, sanæ rationis ope facile detectam, re ipsa confirmabunt, clarissima. Inprimis heroicæ illæ res, quas parvulæ illæ Græcorum civitates, eo tempore quo mores apud illas magni æstimabantur, contra magnum illud Persarum imperium, gesserunt, ubi molliæ atque summa luxuria invaluerat, nostram merentur attentionem. Novimus quidem, majores nostros septentrionales, cum adhuc barbari essent atque inculti, magnas in meridionalibus partibus Europæ, atque in pluribus regionibus Asiæ, pariter ac Arabes in Syria, Asia minori, Ægypto &c. insignes subjecisse provincias. Sed considerandum simul est, incolas regionum, quas occuparunt, socordia & morum pravitate effeminatos evasisse, qui præcipuam suam curam in disputationibus otiosis, de vocabulis abstractisque notionibus collocarunt; imo Aulam ipsam Constantinopolitanam in hujusmodi certaminibus finiendis, atque quæstionibus inanibus solvendis,

dis, maxime fuisse occupatam. Notum est, virtutem non tam in viribus corporis consistere, quibus plerumque cultas præcellunt barbaræ nationes, quam præcipue in animi constantia & vigore, quo fit, ut lubentes in quævis pericula felicitatis publicæ causâ se conjiciant homines. Modum viamque, qua fortitudine sit utendum, ars nos docet militaris; cujus, nationes quæ adhuc in barbarie versantur, & quarum mores inculti sunt, nullam fere habent notitiam. Ars tactica, & consilia belli totius gerendi sapienter deliberateque capta, res illis incognitæ sunt. Neque magis norunt muniendis defendendisque urbibus & propugnaculis, hostem viribus superiorem a provinciis suis arcere (k). Occupatio itaque totius civitatis, apud illas, ex unius prælii eventu pendet. Quæ potest igitur securitas in ejusmodi rebus publicis inveniri, ubi res militaris manca est, aut fortitudo singulorum civium molliæ atque pravis moribus proscripita? Una cum bonis moribus, ejusmodi e civitate, concordia, amor atque pietas in patriam, ejiciuntur in exilium, quæ tamen virtutes solæ fortia facta parere, atque externam reipublicæ securitatem stabilire possunt (l). Si e contrario attentioni submittimus nostræ felicitatem civitatis internam, commodaque, quæ, ut

C

supra

(k) GOGUET, parte III. Libri V, operis sui *Recherches sur l'origine des Loix, des Sciences & des Arts*, hujus rei plura testimonia, ex historia ævi vetustioris affert, cum adhuc barbaries & agresti incultique mores apud eas gentes dominarentur, quarum artem depingit militarem.

(l) Memorabili exemplo, quanta sit vis harum virtutum in securitate civitatis tuenda, respublica nos Helvetiorum docet, cum contra potentiam insignem Austriacam, libertatem suam defenderet, & sæpe parva manu civium fortissimorum, numerosos hostium fugaret exercitus. Adhuc hodie celebratur memoria prælii adud Wesen in Pago Glaronensi (Glaris), quo 350 fortes Helvetii, 8000 Austriacos superabant.

supra diximus, ex scientiarum atque artium flore, & legibus sapienter latis pendent; statim videbimus, hæc omnia deberi rationi diligenter excultæ, viribusque corporis rite adhibitis, sive quod idem est, virtutibus *intellectualibus* & *mechanicis*. Absque sapientia atque prudentia, concipi nequeunt virtutes *morales*, & vice versa. In omnibus itaque cultis civitatibus, semper deprehendimus, bonos mores conjunctas sibi habere scientias, & ubi hæc deficient, ibi etiam artes plerasque, mercaturam, navigationem, & cum his omnia vitæ commoda, felicitatem, atque divitias desiderari. Consulatur modo historia rerum Gallicarum & Anglicarum, & revocetur in memoriam, quanta miseria hæc civitates adhuc superioris seculi initio conflictatæ fuerint, & ad quantum potentia, gloria & felicitatis fastigium scientiarum bonarumque artium adminiculo jam sint evectæ (m). Pravitatem morum semper Matheseos, Physicæ, Politicæ, omniumque bonarum ac utilium artium subsequitur aut ignoratio, aut saltem insigni decrementum. Hanc veritatem, de antiquioribus nationibus, iisque incultis atque barbaris, extra dubium ponit Dn. GOGUET in opere suo: *Recherches sur l'origine des Loix, des Sciences & des Arts*. Reipublicæ etiam Romanæ ultima tempora memorabili docent exemplo, corruptionem morum scientias artesque sensim extinguere. Agricultura, mater omnium artium, pacem, tranquillitatem, bonos mores, libertatem atque parsimoniam necessario requirit, & nunquam in civitatibus, ubi dura servitus, vis ac perfidia dominantur, florere potest. Fides atque sinceritas omnis mercaturæ anima quasi est, quæ

(m) Acutissimus Dn. HUME potentia Galliarum iis temporibus, cum vix e barbarie emerissent, & iis, quibus maximam consecutæ fuerunt felicitatem, hanc notatu dignam instituit comparisonem, quod cum CAROLUS VIII exercitum 20000 hominum vix parare posset, 400000 milites sustentavit LUDOVICUS XIV.

quæ res, quas regio quævis rudes producit, artis & laboris ope perficit, divitias civitatis auget, atque vitam civibus parit commodam. Boni mores industriam quoque civium excitant; securi enim sunt, sub legum tutela se tranquille, & a malorum insultibus tutos, fructu laboris sui frui posse. E contrario autem, vitia omnes vires tam animi quam corporis frangere, industriam nationum suffocare, & ejus loco in illis magnum ignaviæ amorem excitare, cernimus. Rationem hujus veritatis, omnium temporum experientia confirmatæ, facillimo intelligere possumus negotio. Homo, incultis gaudens moribus, semper appetitus suos sequitur sensuales. Labor sensibus nostris ut mali quid apparet; fatigat enim, molestiamque nobis facessit. Hinc homo sensuum suorum servitio deditus, omnem fugit laborem, nisi majori malo, ut fame, siti, frigore, ad illum subeundum cogatur (*n*). Perspeximus itaque, bonos mores promovere artes & scientias, industriamque civium accendere. Leges autem auxilio iis sunt. Ubi mores deficiunt, ibi leges defectum supplere debent; rationes enim, cives ad bona exsequenda malaque fugienda commoventes, quarum vim boni cives satis jam sentiunt, legibus sapienter institutis augentur atque corroborantur. Cordati enim Legislatoris inter alia etiam hoc est, ut facta bona atque laudabilia, pluribus commodis majoribusque bonis cumulet, quam quæ a natura ipsa & morum doctrina adjuncta sibi habent; sicut & malas actiones peccataque poenis atque incommodis cohibere. Maximam certe consecuta est felicitatem civitas, ubi boni mores legi-

C 2

bus

- (*n*) Plurimæ barbaræ atque incultæ in Africa nationes, maximam in inertia collocant felicitatem; quare etiam felicem illum statum in futura vita, nihil faciendo absolvi existimant. Allgemeine Reisen zu Wasser und zu Lande, 5 Band, 13 Buch. &c. &c.

bus sapienter institutis suffulciuntur, & ubi communi vi ad salutem reipublicæ tendunt promovendam.

§. V.

Veritatem itaque hanc, bonos scilicet mores inprimis ad felicitatem publicam conferre, tam sana ratione quam omnis ævi historia confirmari, vidimus. Quibus autem adminiculis tales mores in civitate queant promoveri, quæstio est ad quam rite solvendam accurata & solida opus est cognitione ingenii humani, rationumque, quibus ita regi possit, ut actionibus suis salus promoveatur publica. Hinc etiam factum est, ut, licet hac de re multa recentiori ævo scripta sint, satis tamen adhuc validis pronuntiandi destituamur fundamentis. Paucis tamen, de adminiculis, quibus hi optime nationi cuidam instillari, atque confirmari queant, monebimus. Præcipua tantum momenta attulisse sufficiat.

(a) *Reverentia erga religionem* primum merito occupat locum. Nunquam enim citius mores corrumpuntur, quam cum *contemptus religionis* gustus quasi dominans gentis existit, ipsaque fundamenta religionis rejiciuntur & subvertuntur. Gens Romana, primis temporibus, pietatis reverentiæque erga religionem laude maxime floruit. Hanc erga Deos reverentiam firmissimum judicavit fulcrum conservationis hujus reipublicæ POLYBIUS (o); & CICERO de civibus suis affirmat: *Nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pænos, nec artibus Græcos, sed pietate ac religione atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perspeximas, omnes gentes nationesque superavimus* (p). Postquam autem opiniones, quæ vulgo EPICURO adscribuntur, animos Romanorum infecerant, aperte

(o) POLYBIUS Libr. VI. C. LIV.

(p) CICERO de Harusp. Respons. C. IX.

per te etiam mores eorum corrumpebantur, ut SALLUSTIUS præclare observat, *mores*, inquit, *majorum non paulatim, ut antea, sed torrentis modo præcipitati* (q). Ad corruptionem morum pari modo confert *superstitio*. Exempla hujus veritatis tristissima præbet nobis historia. Comitem enim ignorantiam habet *superstitio*, imperium in nationes exercet ferox, & ita eas demum occæcat, ut pessima vitia maximas esse putent virtutes. Hocce præjudicio occupati Martembani, præstantissimam esse actionem putant, si quis eo die, quo idolum solenni pompa circumfertur, rotis currus ejus se subjiciat, seu, cum idolum prætervehitur, collum sibi abscondat. Pari modo zelo religionis ductæ matres in insula Madagascar, liberos suos jugulant, qui diebus nati sunt, quos vulgo infaustos existimant. E contrario autem vera religio, quæ æque a superstitione ac a cogitandi nimia licentia differt, validissima nobis suppeditat incitamenta officiorum nostrorum sancte observandorum, & qua homines & qua cives sumus. Illa etiam præstantissimam nobis morum doctrinam exhibet; alia plura ut præmittamus ejus commoda, quæ instituti ratio hoc loco attingere nos vetat (r). Mores etiam promoventur

b) *Legibus sapienter sancitis*. Nihil certe insigniorem tutiorque morum emendationem in gente aliqua præstat, quam sapiens legumlatio; inprimis si Legislator privatum civium commodum ita cum publica conjungit salute, ut quodcumque huic repugnet, illud etiam illi noceat, & ut nihil magis privata civium commoda augeat amplifictque, quam legum observantia, & in bonis factis patrandis assiduitas, nihilque ea magis impediatur, quam inhonestas

C 3

sta

(q) SALLUSTIUS *Fragm. Hist. L. I.*

(r) Cfr. si placet JERUSALEMS Betrachtungen über die Vornehmsten Wahrheiten der Religion, I, Th, VII & VIII Betracht.

ita malaque. Innatum enim est nobis constans desiderium felicitatem nostram promovendi. Si itaque alio modo hanc attingere non possumus, quam felicitate simul publica promovenda, certe hoc impellit nos ad reipublicæ illius salutem amplificandam, cujus cives sumus. Adidimus etiam, nos lubentes velle, ut alii de nobis bene judicent, nullaque re nos magis angi, quam si ab omnibus contemnamur. Cum itaque per bonas leges contemptus vitiis atque existimatio & laus bonis moribus paratur, tutissimum certe hoc evadit adminiculum atque incitamentum bonos formandi cives, gentique studium & amorem bonorum morum instillandi. Præmia itaque & poenas ita distribuendo, ut boni iis promoveantur mores, Legislator sapientiam inprimis prodit suam. Ut vero hæc omnia ex voto procedant, insignis sane adhibenda est a Legislatore prudentia. Manus ejus, bona hæc operatura, occulte agere debet, ut vim suam non perdat. Virtus nec imperiose imponi nec obtrudi potest, ut ait Cl. ISELIN(s). Ejusmodi scientias promovere debet Legislator, quæ maxime ad mores emendandos conducunt; & e contrario omnes abusus impedire, qui circa negotium educationis irreperunt. Hic maximus ei aperitur campus, prudentiam suam in legibus ferendis demonstrandi, statutaque clementia sua nec non sapientia digna promulgandi, quæ nobilissimos olim & pulcherrimos fructus proferent. Itaque jure etiam huc referimus

c) *Rationem juventutis educandæ præclaram & omni numero perfectam, cui jure optimo civium in bonos mores propensionem amoremque adscribimus. Bona enim educatio præstantissimum est adminiculum, corpora civium saniora firmioraque, rationem eorum probe cultam, animumque virtuti amicum reddendi (t). Inde itaque omnia*

(s) ISELIN l. c.

(t) "Ceux qui ont une mauvaise education, ne se font pas scrupule de

omnia pendent, ut juvenus, sicut olim apud Græcos, exercitiis advescat, quibus corpus corroboretur, ut ingenium iis artibus scientisque ornetur, quæ ulum inprimis in eo vitæ statu præbere possint, quo patriæ suæ intervire cupiant, & ut cognitione sensuque religionis, atque morum doctrina, animus imbuatur. Fundamentum morum juventutis, jacet educatio domestica. Utilissimum itaque est, ut parentibus a Legislatore injungatur diligentissima hujus rei cura, ut liberis suis reverentiam erga religionem instillent, ut obediētes, temperantes, modestos, justos, magnanimos, mansuetos, clementes atque misericordes eos reddant cives. Quum ad publicas admittuntur scholas pueri, accurate inquirendum esset, quanta diligentia parentes his officiis suis satisfecerint, & hinc esset judicandum, utrum laudis præmia, an notam ignominia, aliis ab eadem negligentia deterrendis aptam, promeruerint. In ipsis autem scholis publicis, juvenum non solum intellectus sapienter excoli, litterisque imbui deberet, sed voluntas etiam emendari, bonique mores & honesti, accurata disciplina & cura diligenti, instillari. Neque subsistendum hic foret; sed in illis etiam, qui adultam attigerunt ætatem, religionis notitia atque doctrina morum diligenter porro

voler les loix les plus précieuses, au lieu que les gens bien élevés se conforment de bon cœur & comme d'eux-mêmes, à tous les établissemens honnêtes." BURLAMAQUI l. c.

Il est certain, que pour mener les hommes à la vertu, il faut les y former de bonne heure: l'âge de l'éducation, est le seul propre pour y parvenir. A cet âge on commence à former les habitudes d'un jeune homme, on lui développe le germe de la raison, qu'on promène des principes du juste & de l'honnête aux conséquences les plus simples, afin que dans la suite, la raison plus exercée, puisse en faire l'application aux conséquences plus composées & plus éloignées; & ces maximes connues, ces applications faites systématiquement dans le bas âge, sont ineffaçables de l'esprit de l'homme. Elles sont son guide toute sa vie. FELICE ibid. T. V.

Cfr. ISOCRATIS Oratio, dicta *Areopagiticus*, ubi præclare vim educationis bonæ in felicitatem reipublicæ explicat & confirmat.

porro imbuendis, pergendum esset; ut apud primos Christianos factitatum esse novimus. Huic officio pro virili satisfacere, ecclesiarum doctoribus incumbit (tt). Nec sufficit, ut officia nobis observanda verbis inculcent, sed exemplo inprimis totaque vita sua virtutem bonosque mores commendare & propagare debent. Postremo itaque, in numerum adminiculorum, quibus boni promoveri possint in civitate mores, referenda sunt

d) *Bona exempla.* Actiones honestas, quas aut cernimus ipsi, aut ex historia cognoscimus, non tantum approbamus, & reverentia aut amore auctores earum amplectimur; sed aliquid etiam in nobismetipsis reperimus, quod quandam cognationem cum ejusmodi actionibus habet, eodem studio animus incenditur noster, nulloque licet proposito lucro, desiderium in nobis nascitur similia patrandi facinora. Hanc quasi sympathiam, in nobis non sentimus, vitiosis atque turpibus, sed tantum honestis actionibus contemplandis, oriri. Illa fastidimus, his autem assentimur lubentes.

Argumentis itaque invincibilibus nos docet, tam sana ratio, quam ipsa etiam experientia, bonos mores maximum habere influxum, tam in securitatem respectu externarum civitatum, quam in felicitatem internam reipublicæ promovendam. Finis itaque primarius Principis esse debet, cum his, tum etiam aliis quibuscunque adminiculis, cives amore bonorum morum inflammare, & quasi cogere ut diligentissimam virtutibus operam navent, eaque re, & quique propriam, & cuncti publicam civitatis salutem felicitatemque, promoveant.

(tt) Cum ipsa religio ad hunc finem parum accommodata esset apud veteres Romanos, censura tamen morum instituenda, hunc defectum supplere studebant; quod institutum, similiaque, fructu salutari haud caruerunt.